

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שופטים, תשס"ט
מספר 823מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

עגמת הנפש של חוזרי המלחמה

וְדָבְרוּ הַשְּׂטָרִים אֶל הָעַם לֵאמֹר מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַּיִת חֲדָשׁ וְלֹא חָנְכוּ יָלְדָּה וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִחְנְכֶנּוּ. וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע פֶּרֶם וְלֹא חָלְלוּ יָלְדָּה וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִקְלְנֶנּוּ. וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יָלְדָּה וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִקְחָנָה (כ:ה).

הנחיות אלו ליוצאים למלחמה מעוררות כמה שאלות:

א. שאלה תיאולוגית: אם נגזר על אדם שימות, הרי לא יוכל להימלט מן הגזירה, ככתוב במסכת סוכה (נג ע"א), ואם לא נגזר, מה החשש? על זה עונה אבן עזרא בפסוק ז:

"ארש אשה ולא לקחה" – בנישואים. והנה זה הכתוב לאות, כי יש מי שימות בבוא יומו, רק המת במלחמה מת בלא יומו, על כן אמר דוד "או במלחמה ירד ונספה" (שמו"א כו:י).¹

בעל פירוש 'אבי עזר' על ראב"ע שם מסביר: "דזמן קצוב לו כשיושב בביתו בהשקט, ולא כן הליכות מלחמה". אלא שהוא מוסיף:

ומיהו כל זאת להשיב נדחים ולדחות להם בקנה. אבל לדין מאמינים בדברי חז"ל כי הליכות אדם תחת כותל רעוע מזכיר עוון, ושטן מקטרג בשעת הסכנה, הדברים פשוטים.²

ב. שאלה עניינית: מדוע דווקא אלו חוזרים, הלוא כל אחד יכול למות במלחמה, ועל דעת כן הוא יוצא לקרב?

כמה דרכים מצינו בפרשנים:

1) אין הכוונה לרחם על אלו דווקא, אלא אלו עלולים יותר מאחרים לברוח ולסכן את הקרב כולו. כך אומר רמב"ן על אתר: "יוציה על השלשה האלה לשוב, כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינסו". התורה מתחשבת בטבע האדם, ובלשון ראב"ע שם: "לבו וכל תאוותו לחנוך ביתו, והנה לבו לביתו, לא למלחמה". ומוסיף: "על כן ינוס ויניס אחרים", וכך יגרום דמורליזציה בין החיילים ויסכן את הצלחת הקרב כולו.

פיוון מחשבה זה עולה גם מהמשך הפרשה, ששם נאמר שהירא ורך הלבב "יִלְדָּה וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יָמַס אֶת-לִבָּב אֲחִיו פְּלִכְבוֹ" (כ:ח). כאן לפנינו חשש מפורש מן הבורח שעלול להשפיע גם על אחרים.³

2) לתרגום יונתן בן עוזיאל יש כאן פירוש מחודש. דווקא באנשים אלו יש חשש שימותו כיוון שקרובים הם לחטא. ומהו? אומר התרגום (פסוקים ה-ז):

וימללון סרכיאי עם עמא למימר מאן גברא די בנא ביתא חדתא ולא קבע פיה מזוזתא לשכללותיה והף ויתוב לביתיה דלמא יגרום ליה חובא ויתקטיל בקרבא וגבר חורן ישכללניה. ומאן גברא די

¹ מדובר בתגובת דוד לרדיפתו של שאול אחריו להרגו: "ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו או יומו יבוא או במלחמה ירד ונספה". ועיינו בספרו של הראי"ה קוק, אורות עמ' יג. ואין כאן המקום לדון בשאלה של קצבת קץ החיים.

² בהמשך דבריו הוא מתפלמס עם מבקרי ראב"ע, עיי"ש.

³ רש"י על פסוק ט שם: "שתחלת נפילה ניסה". אמנם ה'שפתי חכמים' שם מפרש כי "כל מי שינוס בא לידי נפילה", אך בפשטות יש לפרש כי "נפילה" כאן מכוונת לנפילת הקרב כולו ולא לנפילתו של הנס עצמו.

נִצַּב פְּרָמָא וְלֹא פְּרָקִיָּה מִן פְּהֵנָא⁴ וְאַחֲלִיָּהּ יְהִי וְיִתּוּב לְבִיתֶיהָ דְלִמָּא יְגֵרוּם לִיה חוּבָא דְלֹא פְּרָקִיָּה וְיִתְקַטִּיל בְּקַרְבָּא וּגְבַר חוּרְן יְחִלִּינָהּ. וּמֵאֵן גְּבַרָא דְקָדַשׁ אֶתְתָּא וְלֹא נִסְבָּה יְהִי וְיִתּוּב לְבִיתֶיהָ דְלֹא יְגֵרוּם לִיה חוּבָא דְלֹא תְדִי בְּאַנְתְּתִיָּה וְיִתְקַטִּיל בְּקַרְבָּא וּגְבַר חוּרְן יְסְבִינָהּ.

מדובר באנשים שכבר הגיעו לשלב הגמר בתחומים שונים, אך השתהו לסיימם: אחד לא קבע מזוזה, אחר לא חילל את פרות כרמו, ואחר לא הזדרז לשאת את אשתו ולשמחה. אמנם במצב השלישי אין היא אשתו, אולם הטענה היא שלא הזדרז לשאתה, וכנראה יש לומר גם על שני הראשונים שלא הזדרזו להשלים מלאכתם, אף שבפשט הכתובים לא נזכר כאן שחטאו. על כל פנים, זהו פירוש מפתיע, שכן דווקא העושים לביתם הם בסכנה גדולה יותר, כנראה בגלל השתהותם.⁵ ועדיין צריך עיון ביחס לבעל הכרם, הרי חילול הכרם אינו תלוי בו שכן עליו להמתין לשנה הרביעית, אלא אם כן נאמר שכבר הגיעה השנה הרביעית ועוד לא חילל כרמו. בין כך ובין כך שני הפירושים הללו נראים דחוקים, שכן הכתוב לכאורה נותן טעם אחר לשחרורם, שהרי בסופי הפסוקים נאמר: "ואיש אחר יחננו... ואיש אחר יחללנו... ואיש אחר יקחנה". לכאורה משפטים אלה נראים מיותרים.⁶

(3) נראה שמשום כך העלה כאן רש"י רעיון חדש: "ואיש אחר יחננו, ודבר של עגמת נפש הוא זה". ומסביר בעל 'שפתי חכמים' "דאם לא כן, מאי נפק"מ אם יחננו הוא או אחר". ועדיין יש לשאול, כמו שמעיר בעל הפירוש לתרגום יונתן שם: "מאי עגמת נפש יהא אחר מותו?" ואם הכוונה לעגמת נפש בעצם מותו, במה הוא עדיף על חברו שלא בנה בית?

ונראה להסביר שלבד מעניינו הפרטי של אותו אדם יש כאן ביטוי לתסכול הנובע מהשקעה רבה שאינה נושאת פרות. "אדם לעמל יולד", וחפץ הוא לראות פרי לעמלו. אבל מצב כזה, שבו ברגע האחרון, כשהוא מצפה לפרי, אינו מקבלו ובא אחר ונוטלו, הוא קשה מאוד, וכבר התורה רואה בו מצב של קללה, כאמור להלן בפרשת הקללות: "אִשָּׁה תִּאָרֶשׁ וְאִישׁ אַחֵר [יִשְׁגַּלְנָה] יִשְׁכַּבְנָה בֵּית תְּכֵנֶה... פָּרֶם תִּטְעַע" (דב' כח:ל).⁷ וגם הנביא אומר בנבואת פורענות: "וְעַמְדוֹ יָרִים וְרָעוּ צִאֲנָנְךָ וּבְנֵי נֶכֶד אֶפְרַיִם וְכָרְמִיכָם (יש' סא:ה).

עצם הרעיון מובא גם בפרשת עגלה ערופה שבסוף פרשתנו. מדוע עורפים אותה "על נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע"? אומר רש"י (כא:ד):

תבוא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות, ותערף במקום שאינו עושה פירות, לכפר על הריגתו של זה, שלא הניחוהו לעשות פירות.⁸

בעיקר יש להטעים רעיון זה כלפי מי שיוצא מנערות לבגרות ומתחיל במסלול חייו העצמאיים – בית, פרנסה ואישה, שמתחשבים במאמציו ההתחלתיים שכמעט הבשילו, ולכן משחררים אותו מן המלחמה.⁹ אם כן, לבד מן האבדן האישי באה התורה לחנך אותנו לחשיבות העמל המבשיל פרות ולהתחשבות בתסכול של מי שמגיע לסף ההצלחה ובא אחר וקוטף פרי עמלו. ומכאן נלמד לשמוח עם מי שראה פרי בעמלו ולהשתדל לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו.¹⁰

ד"ר איתמר ורהפטיג
הפקולטה למשפטים

⁴ מילים אלו תמוהות מאוד, שהרי פדיון נטע רבעי אינו נזקק לכוהנים כלל, וצ"ע.
⁵ בכמה עניינים נאמר "שהוי מצוה לא משהינן", ראו יבמות לט ע"א; מז ע"ב; ועיינו במסכת גטין נו ע"א: "אי מלכא אנא עד האידינא אמאי לא אתית" (תרגום: אם מלך אני, מדוע לא באת אלי עד כה?), ואכמ"ל.

⁶ אמנם על הפירוש הראשון אפשר לומר שהבונה בית אינו מרוכז במלחמה לא רק מפני שלא סיים מלאכתו אלא גם מפני שהוא מקנא בחברו שיאכל פרי מעלליו. והשוו למדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה, בראשית, אות קז: "בא לו אצל יצחק: מה ברה דעלובה הולך לישחט. א"ל: על מנת כן. א"ל אם כן כל אותן הפרגיות שעשתה אמך, ישמעאל שניא דביתא יורתא. מיד: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי אבי, שני פעמים, כדי שיתמלא עליו רחמים".

⁷ אמנם על בית וכרם הכתוב אינו מזכיר שם את האחר, אלא שלא תהנה מפרי עמלך.

⁸ ומבואר בשפתי חכמים שם שגם "אם נהרג זקן או סריס, לא הניחוהו לקיים מצוות שגם הם נקראים פירות".
⁹ המשנה המובאת בסוטה מג, א דורשת שכמו שמי שנשא אישה "נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו" (דב' כד:ה), כך מי שחנך ביתו, ומי שחילל כרמו פטור לגמרי מן הצבא בשנה הראשונה. מבחינה רעיונית יש כאן מעין המשך לאמור לעיל, שכן גם מי שהגיע לשיא רוצה ליהנות מפרי עמלו, וכך ירגיש שמיצה את הצלחתו. על כל פנים, לפי הפירושים הקודמים, ובעיקר לפי פירושו של תרגום יונתן, אין קשר בין שני השחרורים.

¹⁰ אמנם בעניין אחד – לימוד תורה, יש ערך רב לעצם המאמץ, גם אם לא נשא פרות, כגון שהתאמץ ולא הבין את הסוגיה על בורייה. אנו אומרים בסיום מסכת: "אנו עמלים והם עמלים, אנו עמלים ומקבלים שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר", ושמעתי מהדיין הרב פישר ז"ל, תלמידו של החפץ חיים, ששמע ממנו שבעולם החול החייט מקבל שכר על הפרות – על הבגד, ולא על העבודה, ואילו בלימוד תורה מקבלים שכר על עצם המאמץ, כלומר בתלמוד תורה גם המאמץ הוא בגדר פרי.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב:

sub parasha-1 firstname lastname כאשר *first-name* ו- *last-name* הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.